

Філіна Тетяна Вікторівна
кандидат історичних наук, доцент кафедри
арт-менеджменту та івент-технологій
Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
tfilina@yandex.ru

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ РУХИ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті простежено процес формування національно-культурних рухів слов'янських народів Австрійської імперії; розглянуто особливості розвитку слов'янської культури у першій половині ХІХ ст.; визначено основні етапи періоду будительства; охарактеризовано діяльність національно-культурних діячів слов'янських народів; розглянуто основні течії суспільно-політичної боротьби народів Австрійської імперії в середині ХІХ ст. – революційну та реформістську. Визначено, що в слов'янському середовищі в період національно-культурного відродження панувало два напрями соціально-політичної орієнтації – панславізм та австрославізм. Панславізм був актуальним у першій половині ХІХ століття. Під час Угорської революції (1848 – 1849) на перший план вийшов австрославізм. Також зазначено, що ідеї австрославізму та слов'янської єдності домінували на Слов'янському з'їзді, на якому вперше була зроблена спроба координації слов'янських національно-культурних рухів.

Ключові слова: національно-культурне відродження, будительство, слов'янська єдність, панславізм, австрославізм.

Филина Татьяна Викторовна, кандидат исторических наук, доцент кафедры арт-менеджмента и ивент-технологий Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Национально-культурные движения славянских народов Австрийской империи в первой половине XIX века

В статье прослежен процесс формирования национально-культурных движений славянских народов Австрийской империи; рассмотрены особенности развития славянской культуры первой половины XIX в.; определены основные этапы будительства; охарактеризована деятельность национально-культурных деятелей славянских народов; рассмотрены основные течения общественно-политической борьбы народов Австрийской империи в середине XIX в. – революционное и реформистское. Определено, что в славянской среде в период национально-культурного возрождения главенствовало два направления социально-политической ориентации – панславизм и австрославизм. Панславизм был актуальным в первой половине XIX в. Во время Венгерской революции (1848 – 1849) на первый план вышел австрославизм. Также указано, что идеи австрославизма и славянского единства доминировали на Славянском съезде, на котором впервые была сделана попытка координации славянских национально-культурных движений.

Ключевые слова: национально-культурное возрождение, будительство, славянское единство, панславизм, австрославизм.

Filina Tetyana, PhD in Cultural Studies, associate professor, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

National and cultural movements of Slavic peoples of Austrian empire in the first half of XIX century

Annotation. This article reveals the formation process of national and cultural movements of Slavic peoples in Austrian empire. It shows the peculiarities of the Slavic culture development in the first half of XIX century. Main stages of "budytel'stvo" (awaking) as well as the work of national and cultural activists of Slavic peoples are defined here. The article considers the main social and political movements of Austrian empire in the middle of XIX century – revolutionary and reformational in particular. It was concluded that there were two dominating social and political orientations during the national and cultural renaissance – Pan-Slavism and Avstro-Slavism. Pan-Slavism was popular in the first half of XIX century. Avstro-Slavism was dominating during the Hungarian revolution (1848 – 1849). The article states that the ideas of Avstro-Slavism and Slavic unity dominated at the Slavic congress and the first attempt to coordinate the Slavic national and cultural movements was made.

Key words: national and cultural renaissance, "budytel'stvo" (awaking), Slavic mutuality, Pan-Slavism, Avstro-Slavism.

У середині ХІХ ст. в європейських країнах відбулися революційні події. Ніколи раніше не спостерігалось подібного загострення соціальної боротьби, розмаху народних виступів і бурхливого піднесення національно-визвольних рухів. Боротьба проти феодально-абсолютистських утисків переплелася із національно-визвольною боротьбою.

Австрійська імперія напередодні революційних подій, як і інші європейські країни, переживала економічну кризу. Початок революції також прискорили неврожайні роки, внаслідок чого зменшилося виробництво сільськогосподарської продукції, подорожчало продовольство на споживчому ринку і знизився життєвий рівень народу. Окрім цього, "передберезневий період" (два десятиліття напередодні революції) увійшов в історію Австрії як період кризи феодально-абсолютиської системи, пробудження духовного життя австрійського суспільства, усвідомлення необхідності демократичних перетворень і продовження процесів національного відродження народів імперії. Саме останній чинник і визначив особливість революції в Австрійській імперії, де поряд із завданнями демократизації та проведення соціальних реформ величезну роль відіграла національно-визвольна боротьба поневоленних народів імперії, більшість з яких були слов'янськими [3, 418].

Характерною особливістю розвитку слов'янської культури першої половини ХІХ ст. була боротьба за утвердження її народного духу. У галузі освіти, літератури та культури в цілому відбувався процес звільнення від диктату абсолютизму, з-під впливу церкви. В слов'янському світі поступово створюються умови для формування національної культури. Наукове вивчення народної культури, процес створення літературної мови охопив всі сфери суспільного життя. Представники слов'янських народів виступали з критикою колоніальної політики Габсбургів та угорських феодалів.

Період національного відродження був якісно новим етапом розвитку слов'янських народів, сутність якого полягала в утвердженні нової культури – народної, що виникла в умовах пробудження національної свідомості. Слов'янські національно-культурні діячі черпали свої сили і натхнення в народі – єдиному послідовному захисникові традицій народності, демократизму, високих моральних якостей [12, 231].

Відродження національної культури – процес якісного оновлення та розвитку основних компонентів національної культури, що передбачає їх повноцінне функціонування згідно з потребами сучасного та майбутнього розвитку, національного життя. Розглядаючи національне відродження в широкому слов'янському контексті, необхідно мати на увазі, що цей процес був властивий недержавним, національно поневоленим слов'янським народам, історичний розвиток яких був обумовлений постійним утиском культурного життя. Національне поневолення було водночас і поневоленням соціальним. Панівні верстви намагалися асимілювати та стримати соціальний і культурний розвиток недержавних народів [11, 48]. У процесі національно-культурного відродження відбувалося становлення нової структури свідомості, нової ментальності нації в її національно-культурній єдності та духовній суверенності. Роль головної опори в цьому процесі відігравали мова, культура, історична пам'ять, національні базові цінності, що вироблялися традиційними системами світосприйняття. Тому, важливим стало формування ціннісної системи етнокультурних орієнтацій і набуття престижності національної мови. Такі процеси сприяли формуванню державницької свідомості [14, 117].

Важливим чинником національно-культурних процесів у слов'янському середовищі було формування національно-свідомих особистостей, діяльність яких вплинула на процеси національного усвідомлення і сприяла виникненню масових національно-культурних рухів.

Період національного відродження слов'янських народів Австрійської імперії прийнято називати будительством – від слова "пробуджувати" національну свідомість народу. Пов'язаний він з діяльністю освічених інтелектуалів, які почали науково досліджувати і популяризувати в народному середовищі слов'янську культуру загалом, а згодом і національні слов'янські культури.

Будительство в широкому розумінні має кілька етапів. Перший етап охоплює кінець 80-х рр. ХVІІІ ст., від реформ Йозефа ІІ і поширення ідей французького просвітництва до 1815 р. – утворення "Священного союзу" у Відні. Другий етап припадає на 1815–1830 рр., коли панівні кола Австрії під впливом придушення повстання декабристів в Росії (1825) та польського повстання (1830–1831), виступили проти завоювань народів імперії у галузі культури. У цей період серед передових представників слов'янських народів Габсбурзької монархії відбувається перехід від ідеології просвітництва до створення та формування національної ідеї. Саме на цей час припадає третій етап будительства, який охоплює 30–40 рр. ХІХ ст. і співпадає з початком руху за реформи, що охопив Угорщину і згодом вилився у буржуазну революцію.

Національне відродження слов'янських народів Австрійської імперії розпочалося з чеських областей, які в економічному відношенні були на найвищому рівні. У Богемії та Моравії значну кількість населення становило німецькомовне. Воно мало значно ширші права, ніж чехи. Панівні кола не дозволяли створювати власні політичні організації, але поблажливо ставилися до культурного розвитку слов'ян.

Яскравими представниками національного відродження чеського народу були Ян Коллар (1793–1852) і Павло Йозеф Шафарик (1795–1861). Їхня наукова та громадсько-культурна діяльність присвячувалася вивченню звичаїв, культури і літератури чеського народу. Своїми працями Коллар та Шафарик пробуджували у чехів почуття повноцінності і рівноправ'я з іншими народами імперії, сприяли

формуванню національної свідомості. Твір Яна Коллара "Slávy dcera", написаний у 1824 р., проголошував право кожної нації на вільний розвиток і самобутню культуру, висловлював ідею слов'янської єдності.

У праці "Slovanské starožitnosti", виданій у 1837 р., П. Шафарик уперше окреслив територію, заселену слов'янами, вказавши на те, що вони мають славетну спільну історію, багату духовну культуру. В праці Шафарик дослідив всі джерела, наявні на той час, що стосувалися питанні походження та історії слов'ян. Він обґрунтував індоєвропейське походження слов'ян, а також продемонстрував їх значення для світової історії та внесок у культуру. Праця Шафарика була перекладена з чеської на російську, німецьку, польську мови, і на довгі роки стала справжньою енциклопедією для подальшого дослідження історії слов'янських народів.

Інша праця П. Шафарика "Slovanský národopis", видана 1842 р., містила головні відомості про історію, культуру, літературу слов'янських народів, в ній наводилися статистичні дані про росіян, малоросів (українців), білорусів, чехів, словаків, болгар та інші слов'янські народи. У передмові до книги П. Шафарик підкреслив, що знання давньої історії слов'ян має ґрунтуватися на знаннях сучасних. Розміщена наприкінці праці мапа розселення слов'ян у Європі в середині XIX ст. демонструвала численність слов'янських народів, їхню спорідненість за походженням, культурою та мовою [16].

Національним героєм словацького народу став Людовит Штур (1815–1856) – патріот-письменник, депутат угорського сейму. Своєю діяльністю він утвердив словацьку мову як самостійну і літературну, домігся видання газети "Slovenské národné noviny" у серпні 1845 р. У своєму передсмертному заповіті "Слов'янство і світ майбутнього. Послання слов'янам з берегів Дуная" Штур висловив надію на те, що слов'янські народи здобудуть національну незалежність, побудують свою державність.

Важливою складовою історичного розвитку південних слов'ян, землі яких входили до складу Австрійської імперії в першій половині XIX ст., як і у інших слов'янських народів монархії, стало формування національних культур. У цей час почала видаватися національна преса, були закладені основи історичної науки та моовознавства, значних успіхів досягли всі види мистецтв і особливо художня література. Формування літературних мов південних слов'ян сприяло розквіту літературної творчості і формуванню національних літератур. Характерним є те, що в цей час літератури Воеводини, Сербії та Чорногорії почали закладати загальну національну сербську літературу, а Хорватії та Далмації – єдину національну хорватську літературу [7, 444].

Серед сербських просвітителів слід відзначити Вука Караджича (1787–1864) – філолога, фольклориста та історика, основоположника сербської літературної мови на народнорозмовній основі. У 1814 р. В.Караджич видав "Малий слов'яно-сербський пісенник простого люду", де застосував розроблений ним новий правопис сербської мови, заснований на фонетичному принципі, і "Граматику сербської мови за говорами простого люду". Найвизначніша праця В.Караджича – "Сербський словник" (1818). Він зібрав і опублікував "Сербські народні казки" (1821), "Сербські народні пісні" у 4-х томах (1823–33), "Сербські народні приказки" (1836) та ін. У 1818–1819 рр. перебував у Російській імперії, зокрема Київ, Харків, відвідав також Чернівці, Львів. Був знайомий і активно спілкувався з багатьма російськими вченими та письменниками [2].

Іван Кукулевич (1816–1889) – хорватський історик, поет, драматург, національно-культурний діяч. Драматичні твори Кукулевича "Jugan i Sofia", "Gusar", "Poraz Mougolah" закликали до національного визволення. Політична діяльність Кукулевича розпочалася у 1842 р. Своїми патріотичними віршами "Domordoac", "Slavianska domovina", "Koraljke", "Slavjanke" він пробуджував народну самосвідомість, закликав замінити латину хорватською мовою. У 1848 р. Кукулевич увійшов до складу тимчасового уряду Хорватії, скликав народні збори для вибору бана, виконував важливі дипломатичні доручення. 20 квітня 1848 р. у "Народніх хорватських, далмацьких та словенських новинах" опублікував статтю, у якій, наголошуючи на небезпеці, що загрожувала слов'янським народам з боку угорців і німців, звернувся до всіх слов'ян із закликом якнайшвидше скликати загальнослов'янський з'їзд та, заручившись підтримкою Габсбурзької династії, протидіяти політиці німців і мадярів [10, 72].

Отже, процес розвитку національно-культурних рухів народів Габсбурзької монархії особливою гостротою набув у середині XIX ст. Вирішення цього питання потребувало негайного рішення. Важливим завданням панівних кіл було забезпечення національних прав народів у межах імперії. Це було необхідним тому, що в Австрії національні меншини творили майже половину всього населення країни.

Протягом 1848–1849 рр. у суспільно-політичній боротьбі, що розгорнулася в Австрійській імперії, існували дві основні течії. Перша – революційна, її представників, не зважаючи на розбіжності подальших соціально-політичних цілей, об'єднувало бажання насильницької ліквідації Габсбурзької монархії, боротьба за створення незалежних конституційних держав. Така тенденція як головна була характерною для італійського, угорського та польського визвольних рухів. Друга течія – реформістська. Реформістські концепції були притаманні суспільним рухам усіх слов'янських народів імперії (окрім польського), а також румунському. Їхньою найважливішою об'єднуючою рисою було праг-

нення до збереження австрійської держави. Національне питання представники реформістського напрямку намагалися вирішити шляхом ліберальних реформ, перебудувавши монархію у співпраці з правлячою династією на основі конституційності та національного рівноправ'я. Обидві тенденції формувалися та існували ще в дореволюційний період, а 1848–1849 рр. проявилися у повній мірі [12, 484].

У середині XIX ст. серед провідних діячів національно-культурного відродження слов'янських народів Габсбурзької монархії активно поширюється теорія про слов'янську взаємність. Уявлення про слов'янську етнічну спільність було характерним для культурних і політичних прощарків різних слов'янських народів ще в часи раннього середньовіччя – в епоху переходу від феодалізму до капіталізму, трансформації патріархальної місцевої та станової самосвідомості в самосвідомість національну. Уявлення про спільність слов'ян впливало на формування у слов'янських народів національних ідей. Особливо гостро ці питання постали перед слов'янськими народами з неповною соціальною структурою, які не мали соціально-правових інститутів. Посилання на слов'янську спільність допомагало при досягненні національних завдань, було додатковим аргументом у боротьбі проти сильних суперників. Тому, наприклад, при організації національної освіти, слов'янські культурно-просвітницькі діячі в Австрійській імперії наприкінці XVIII – початку XIX ст. писали не про чеську, словацьку або хорватську літературу, а про слов'янську літературу, не про окремі національні мови, а про слов'янську мову. Говорячи про етнічну належність, використовували поняття "слов'янин". Це робилося для того, щоб продемонструвати належність до сильної та численної спільноти слов'ян.

Усвідомлення етнічної спорідненості слов'янських народів у ті часи відповідало інтересам національних рухів і тому набуло такої популярності. Однак, сприймалося воно переважно з прагматичних міркувань – піднесення національної свідомості народних мас і протиставлення німецькій та угорській національним ідеологіям. Необхідно зважати й на те, що такі ідеї неоднаково сприймалися представниками різних слов'янських народів. Чеські та словацькі діячі національно-культурного руху виявляли до них особливий інтерес, причому головним об'єктом їхньої зацікавленості була могутня Російська імперія. Пов'язано це було з умовами формування їхньої національної свідомості, а саме наявність на території проживання панівної державотворчої нації – австрійської та угорської, інонаціональний характер міст, потужні асиміляційні процеси.

Деякі чеські діячі національного відродження навіть відстоювали ідею про те, що російська мова може стати загальнослов'янською. Також поширювалися думки про створення загальнослов'янського алфавіту на основі латинського або кириличного. Прихильники даного напрямку вбачали в Росії єдину слов'янську країну, де вільно розвивається культура слов'янських народів і не помічали соціально-політичної сторони самодержавства. Панічний страх перед мадяризацією та германізацією не давав їм можливості бути об'єктивними. Серед діячів слов'янської культури поширюються ідеї панславізму.

Панславізм – націоналістична ідеологія і відповідна їй політична течія у середовищі російського дворянства і буржуазії в другій половині XIX – початку XX ст. Досить часто терміном "панславізм" позначали абсолютно різні явища: ідеї слов'янської взаємності і культурної спільності; проекти федерацій і конфедерацій слов'янських народів, що висувалися окремими діячами чеських і польських визвольних рухів; плани царської Росії використовувати національні рухи слов'янських народів у власних цілях. Неточність терміну "панславізм" приводила до спроб розділити дану ідеологію та політичну течію на дві складові: літературну та політичну, яку в свою чергу на демократичну та реакційну. Такий стан речей лише посилював плутанину в розумінні значення цього поняття.

Термін "панславізм" з'явився раніше явища, що позначалося ним і був у край невизначеним і суперечливим. Уведений у політичний обіг наприкінці 1840–1841 рр. буржуазно-націоналістичними кругами Угорщини і Німеччини, які вбачили в слов'янському національно-визвольному русі загрозу своїм устремлінням шовіністів. Набув поширення напередодні Революції 1848–1849 рр. як засіб для помилкових звинувачень національних рухів слов'янських народів у прагненні до створення "Всеслов'янської монархії", або "Всесвітньої Російської імперії". Використовувався в спекулятивній кампанії з приводу так званої "небезпеки панславізму".

Діячі чеського національного відродження вже в 30-х рр. XIX ст. починають переоцінювати значення Росії як центру слов'янства. Придушення царським урядом польського повстання 1830 р. та остаточна ліквідація атрибутів польської державності змусили переглянути головні засади романтичного русофільства таких діячів національного відродження, як П. Шафарик, Ф. Челаковський. К. Гавлічек після свого кількарічного перебування в Російській імперії став активно протидіяти орієнтованим на Росію діячам, наголошуючи на повній неприйнятності для народів центральної Європи її соціального устрою та державної системи.

У процесі такої ідейної трансформації починають активно поширюватись ідеї ліберального австрославізму. Його основою стає уявлення про спільні інтереси слов'янських народів і австрійського уряду, про можливість реорганізації монархії на федералістичній основі. Головну роль у оформ-

ленні австрославізму відіграв К. Гавлічек у статті "Слов'янин і чех" (1846), який відкинув думку про об'єднання слов'ян у будь-якій формі, вважаючи, що тільки сильна Габсбурзька монархія може гарантувати безпеку слов'янських народів центральної Європи. Завершив формування цієї ідеї Ф. Палацький. У тій чи іншій мірі цю ідею підтримували й інші слов'янські діячі, які вважали не тільки можливим, але й бажаним вирішення національного питання в рамках Австрійської імперії шляхом її перебудови в буржуазно-конституційному та федеративному напрямках. У своїх поглядах прихильники австрославізму відмежовувалися від ідеології й політики сепаратизму, панславізму, русофільства. Ідея австрославізму стала домінуючою під час Угорської революції (1848–1849).

Становище слов'янських народів та їхнє подальше національно-культурне існування було одним із центральних питань порядку денного Слов'янського з'їзду, який відкрився 2 червня 1848 р. у Празі й пройшов під знаком австро-славистичних лозунгів, викладених Ф. Палацьким у його "Листі у Франкфурт". Ініціаторами скликання Слов'янського з'їзду були І. Кукулевич та Л. Штур. На з'їзд запросили тільки слов'ян, які населяли Австрійську імперію.

Хоча в дореволюційні роки робилися політичні висновки із теорії "всеслов'янства", втім 1848 р. ідея слов'янської єдності стала одним із вихідних пунктів у пошуках форм політичного співробітництва слов'ян. Була зроблена спроба координації слов'янських суспільних рухів за допомогою з'їзду. На Слов'янському з'їзді були представлені делегації від всіх слов'янських народів Австрійської імперії. Вони виступали або окремими делегаціями, або об'єднувались і від декількох народів формували одну делегацію. Було створено три секції: 1) для чехів, мораванів, словаків і шлезаків (мешканців Шльонська); 2) поляків і русинів; 3) для словенців, хорватів, далматинців і сербів. Тож, організатори, не маючи повноцінних фактів і теорій щодо розрізнення національностей, брали до уваги діалектно-етнографічні групи, зокрема мораванців, шлезаків і далматинців. Українці Австрійської імперії не мали власної делегації, галичани об'єдналися з поляками, а закарпатці – зі словаками.

З'їзд відбувався у Чеському національному музеї. Атмосфера була дуже піднесеною й урочистою. Порядок денний з'їзду підготував сам Шафарик. Програма нарад містила наступні пункти: 1) ознайомитися і порозумітися відносно становища слов'ян в Австрії; 2) розробити програму від кожної народності з її національними та конституційними домаганнями і внести від конгресу петицію до цісаря; 3) затвердити акт федерації, згідно якого всі слов'янські народи Австрії зобов'язувалися жити між собою у згоді, не домагаючись верховенства над іншими, і спільно захищатися від посягань інших народів.

Ідеї австрославізму здобули визнання на Слов'янському з'їзді і були покладені в основу його документів – "Звернення до слов'янських народів Австрії" та "Маніфест до європейських народів". Тоді ж голова польсько-русинської секції з'їзду К. Лібельт висунув проект, за яким передбачалося проведення щорічних слов'янських конгресів, створення комітету з вирішення спільних для австрійських слов'ян справ.

Угорська революція 1848–1849 рр. не ставила своїм завданням скасувати національний гніт у всій державі. Навпаки, вона вела шовіністичну політику щодо слов'янських народів. Угорський революційний уряд не надавав рівноправності пригніченим націям, і він тим самим змушував їх співпрацювати з австрійським імператором. Австрія, потребуючи допомоги проти революційної Угорщини, пообіцяла задовольнити національні вимоги слов'янських народів Австрії та Угорщини. І справді, вона зробила деякі короткочасні поступки цим народам, надала їм певних прав і можливостей розвивати культурне і національне життя, проте, по суті, використала силу цих народів для боротьби проти угорської революції [1, 24].

Таким чином, головними напрямками національно-культурних рухів слов'янських народів Австрійської імперії були ідея слов'янської єдності й теорія австрославізму. Ідея слов'янської єдності розвивалася у першій половині XIX ст. і напередодні Угорської революції втратила популярність серед представників слов'янського відродження. Домінуючою в середині XIX ст. стала теорія австрославізму, яка остаточно закріпилася як головна політична концепція розвитку слов'янських народів Габсбурзької монархії на Слов'янському з'їзді.

Національно-культурні рухи першої половини XIX ст. були важливою складовою культурного, соціального та політичного розвитку слов'янських народів Австрійської імперії. Їхньою складовою стало визначення національної своєрідності культур, формування національної свідомості, закладення основ історичної та лінгвістичної наук, фольклористики, а також формування національного професійного мистецтва та літератури, вироблення національно-політичних програм та національна агітація.

Література

1. Бача Ю. До питання про русофільство та москвофільство закарпатських українців від середини XIX ст. / Ю. Бача // "Карпаторусинство" : історія і сучасність. – К. : Обереги, 1994. – С. 24–30.
2. Білодід І. К. Вук Караджич в історії українсько-сербських наукових зв'язків / І. К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1965. – 48 с.

3. Всесвітня історія : навч. посіб. / Б. М. Гончар, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко, С. П. Стельмах. – К. : Знання, 2011. – 895 с.
4. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : Наукова думка, 2003. – 688 с.
5. Исламов Т. М. Федерализм как способ организации многонационального государства в восточной части центральной Европы / Т. М. Исламов // Национальное движение в центральной Европе : сотрудничество и контакты (30-70-годы XIX в.). – М. : Наука, 1991. – С. 165-182
6. История Венгрии : в 3 т. Т. 2 / ред. Т. М. Исламов, А. И. Пушкаш, В. П. Шушарин. – М. : Наука, 1972. – 599 с.
7. История Югославии : в 2 т. Т. 1 / под. ред. Ю.В. Бромляя, И.С. Достяна, В.Г. Карасёва, С.А. Никитина // М. : Издательство АН СССР, 1963. – 736 с.
8. Кріль М. Історія Словаччини / М. Кріль // Львів : Видавничий центри ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 263 с.
9. Краткая история Чехословакии : с древнейших времен до наших дней / отв. ред. А. Х. Клеванский, В. В. Марьяна, И. И. Поп // М. : Наука, 1988. – 576 с.
10. Майор Р. Національна програма А. Добрянського на Слов'янському з'їзді у Празі 1848 р. й прагнення українців об'єднати Закарпаття і Галичину в окремий "Руський коронний край" / Р. Майор // Русин, № 2, 2013. – С. 72-83
11. Неврлі М. Перший етап українського та словацького національного відродження в минулому столітті / М. Неврлі // Науковий збірник музею української культури, т. 14. – Пряшів : Відділ української літератури SPN, 1986. – С. 47-64.
12. Освободительное движение западных и южных славян / отв. ред И. А. Хренов. – Москва, 1965. – 211 с.
13. Освободительные движения народов Австрийской империи / отв. ред. В. И. Фрейзон. – Москва, 1980. – 609 с.
14. Українська етнокulturологічна енциклопедія у 5. т. Т. 1. / Відпов. ред. В. А. Бітаєв. – К. : Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, 2013. – с. 117
15. Lexikón Slovenských dejín / Ved. aut. kol. D. Škvarna. – Bratislava : SPN, 1997. – 358 s.
16. Šafařík P. J. Slovanský národopis / P. J. Šafařík. – Praha : ČSAV, 1955. – 288 s.

References

1. Bacha, Yu. (1994). To the question about the Russophilia and the muscophiles of the Transcarpathian Ukrainians from the mid XIX century. *Do pytan'nyia pro rusofilstvo ta moskvofilstvo zakarpatskykh ukrajiniv vid seredyny XIX st.* ["Karpatorusynstvo" : history and modernity]. Kiev, Oberegy, 1994, pp. 24-30 [in Ukrainian].
2. Bilodid, I. K. (1965) *Vuk Karadzhych v istoriyi ukrajinisko-serbskykh naukovykh zvyazkiv [Vuk Karadzic in the history of Ukrainian-Serbian scientific relations]*. Kiev, Naukova dumka, 48 p. [in Ukrainian].
3. Gonchar, B. M., Mordvincev, V. M., Slysarenko, A. G. & Stelmach, S. P. (2011) *Vsesvitnyia istoriia [World History]*. Kiev, Znannya, 895 p. [in Ukrainian].
4. Smolij, V. A. (Ed.) (2003) *Encyklopediia istoriia Ukrainy [Encyclopedia of History of Ukraine]* (Vol. 1). Kiev, Naukova dumka, 688 p. [in Ukrainian].
5. Islamov, T. M. (1991). Federalism as a way of organizing a multinational state in the eastern part of Central Europe. [*Federalizm kak sposob organizatsii mnogonatsionalnogo gosudarstva v vostochnoy chasti tsentralnoy Evropy*]. The national movement in Central Europe : cooperation and contacts (30-70-years of XIX century). Moscow, Nauka, 1991, pp. 165-182. [in Russian].
6. Islamov, T. M. (Ed.), Pushkash, A. I., Shusharin, V. P. (1972). *Istoriia Vengrii [History of Hungary]*. (Vols. 1-3). Moscow, Nauka. [in Russian].
7. Bromley, Yu.V. (Ed.), Dostyan, I.S., Karaseva, V.G, Nikitina, S.A. (1963). *Istoriia Yugoslavii [History of Yugoslavia]* (Vols. 1-2). Moscow, Izdatelstvo AN SSSR. [in Russian].
8. Kril, M. (2006) *Istoriia Slovačchyny [History of Slovakia]*. Lviv, Vydavnychyj centr LNU imeni Ivana Franka, 263 p. [in Ukrainian].
9. Klevanskiy, A. Kh. (Ed), Mariina, V. V. & Pop, I. I. (1988) *Kratkaya istoriia Chekhoslovakii : s drevneyshikh vremen do nashikh dney [Brief History of Czechoslovakia, with oldest of time to the present day]* Moscow, Nauka, 576 p. [in Russian].
10. Major, R. National Program A. Dobriansky the Slavic Congress in Prague in 1848 and the desire to unite Ukrainian Transcarpathia and Galicia in separate «Ruthenian crown land [Nacionalna programa A. Dobryanskogo na Slovyanskomu zyzidi u Prazi 1848 r. j pragnennya ukrajiniv obyednaty Zakarpattya i Galychynu v okremyj "Ruskyj koronnyj kraj"]. *Rusyn [Rusyn]*, 2013, no 2, pp. 72-83 [in Ukrainian].
11. Nevrlj, M. The first stage of the Ukrainian and Slovak national revival in the last century [Pershyj etap ukrajiniskogo ta slovackogo nacionalnogo vidrodzhennya v minulomu stolitti]. *The scientific collection of the Museum of Ukrainian culture* Naukovyj zbirnyk muzeyu ukrajiniskoyi kultury, 1986, vol. 14, pp. 47-64 [in Ukrainian].
12. Khrenov, I. A. (Ed). (1965). *Osvoboditelnoe dvizhenie zapadnykh i yuzhnykh slavyan [The liberation movement of Western and Southern Slavs]*. Moscow, Nauka, 211 p. [in Russian].
13. Freyzon, V. I. (Ed). (1980). *Osvoboditelnye dvizheniya narodov Avstriyskoy imperii [Liberation movements of people of the Austrian empire]*. Moscow, Nauka, 609 p. [in Russian].
14. Bitayev, V. A. (Ed.). (2013). *Ukrayinska etnokulturologichna encyklopediia [Ukrainian encyclopedia of etnokulturology]* (Vols. 1-5). Kiev : Nacionalna akademiya kerivnykh kadriv kultury i mystecztv [in Ukrainian].
15. Škvarna, D. (Ed.). (1997). *Lexikón Slovenských dejín [Lexicon of Slovak history]*. Bratislava, 358 p. SPN [in Slovak].
16. Šafařík, P. (1955). *Slovanský národopis [Slavic ethnography]*. Praha, ČSAV, 288 p. [in Czech].